

KENDİNİ BİLMEK: BİLİM Mİ, SANAT MI?

Ahmet Kip

Auguste Rodin'in, "*Taşın fazlasını yontup atıyorum, geriye heykel kalıyor,*" mealindeki tanımı gereği, kendi fazlalığımızı, yükümüzü atarız, geriye 'insan' kalır. İnsan yapma, sanatların en büyüğüdür, esasında yegâne sanattır.

Şöyle seslenir Tanrı: "*Sandaletlerini çıkar Musa, burası kutsal Tûva Vadisi'dir.*" Çıplaklık, sanatın ana temasıdır. Bilim insanı haklıdır; bilimsel akılla biyolojik gerçeğimizin bilgisine ulaşırız. Ve yine bilimsel akıl bize der ki: "*Bundan gayrı da bir gerçeğimiz yoktur.*" Böylece deriz ki: "*Mânâ da maddi (fiziksel) bir olaydır. Maddi gerçekliğimizin dışında ve ötesinde mânâ diye bir şey yoktur.*" Bu, en temelinde şu demek: Gezegenimizde belirli karmaşıklıkta biyolojik oluşumlar olmasaydı (*homo sapiens* beyninden söz ediyoruz yani), mânâ da olmazdı. Mânâ, maddi yapıdan bağımsız, onu aşkın bir şey olmadığına göre, insanın insana açılması da maddi bir olaydır.

İnsanın insana açılmasına örnek olarak, bir kadına deriz ki: "*Ne kadar güzelsiniz hanımefendi, gözlerimi sizden alamadım.*" O da, örneğin der ki: "*İltifatınızla beni mahcup ediyorsunuz.*"

Biyolojik gerçeklik açısından bakarsak; erkek çiftleşme arzusunu ifade etti, dişi de bu arzuya karşı kayıtsız değil. Bunun için dil denen maddi bir olayı gereç olarak kullandılar. Farklı düzeyde bir maddi olay (dil), yine maddi bir olay olan çiftleşmeyi gerçekleştirmek doğrultusunda, iki beyin arasındaki kalibrasyonu sağlamak maksadıyla devreye girdi. Hayvanlar arasında da karşılıklı işaretler göndermek şeklinde bir kalibrasyon metodu var; sadece daha basit. Ama fark etmez, doğada çeşitli karmaşıklık düzeyinde türler var. *Homo sapiens* de fazlaca karmaşık bir tür işte.

Velhasıl kelâm, olay bu kadar basit. Bunu anlayınca simbolon'lara filan gerek kalmıyor diyebiliriz. Bilimsel düşünceyle materyalist görüş kol kola meseleyi çözer. Akıl, akıl yoluyla baş edilecek her şeyin hakkından gelir. Ama... Biz, aklın ulaşamadığı karanlık alanlarla uğraşırız. Hakkında konuşulamayacak olanın mahiyetini anlamaya çalışırız.

Beynimizin sol lobu, daha derinlerde olup bitenleri bize tercüme ediyor, ama orada olup bitenlerin kendisi olarak ne olduğunu anlatamıyor; çünkü dilsel olan dolayımıdır, işaret ettiği şeyin kendisi değildir. Ayrıca dilsel olan, düzene konmuş olan demektir.

Biz o şeyin kendisini anlamak istiyoruz, akılı ilga etmek pahasına. Biz, beyni gereç olarak kullanan o ele avuca, akla mantığa sığmaz hakikati anlamak istiyoruz. Dönüştürücünün (*converter*) nasıl çalıştığını kavramamız, görüngüye dönüştürdüğü şeyin mahiyetini kavrayacağımız anlamına gelmez.

Felsefe, akla biat edenlerin alanıdır. Beyin, kendi içsel hakikatimizi dışarıda gösterir bize; biz onu bizim dışımızda sanırız. Akıl gördüğüne kanar ve deriz ki bir dış gerçeklik vardır. Yani

görüngünün dışında, ona sebep olan bir dünya var, ama kendisi olarak nasıl bir şey olduğunu bilmiyoruz. Dijital fotoğraf makinesinin ekranına yansıyan görüntü olarak biliyoruz.

Makinenin dışındaki varlık nasıl bir şey acaba? Oradaki ağacın, hakikatte bize görüldüğü gibi olmadığını söyleriz. Hatta ağacın orada olmadığını, bize oradaymış gibi (uzamda) görüldüğünü söyleriz.

Peki, ağaç illüzyonuna neden olan, hani o fotonların çarpıp yansıdığı örgütlenme nerede? Ağacı gördüğüm yerde mi? Ama oradaki şey (yani ağaç görüntüsü) illüzyondu. Illüzyona neden olan maddi olay (yani illüzyonun kaynağı, sebebi) illüzyonun olduğu koordinatlardaysa, beyindeki görme merkezinde oluşan holograma ne gerek var? Zaten orada olan bir şeyi oradaymış gibi göstermek ne atıl bir işlemdir!

Mikrokozmosla makrokozmosu birbirine karıştırmamak lâzım. Mikrokozmosu esas alıyorsak, ortada ne ağaç, ne ışık, ne de beyin var. Mikrokozmosun '*bize göre*' bir konumu yoktur. Makrokozmosu esas alıyorsak, ağaç da ışık da bize görüldüğü yerde duruyorlar. Orada fotonları ya da elektronları konuşmayız. Işık ışıktır, ağaç da ağaç. Bizim dışımızda, biz olmasak da varlığını aklen kabul ettiğimiz şeylerdir. Uzay-zaman görüngüye ve akla tâbidir.

Tabii her şeyin olduğu gibi aklın da mertebeleri var. İnsan akıl yoluyla varlığın mahiyetini kavrayamayacağı yargısına varabilir. O zaman da, konuşulamayacak hakkında susmalı diyebilir. Ya da diyebilir ki, susabilirim, ama maceraya devam ederim. Sonrası dilsel olmayan salt eylem, salt yaşantı; ama içeri doğru, bedensiz yani...

Neden uğraşalım varlığın mahiyetini anlamak için? Anlamasak ne olurdu yani? Herkes maddeyi mümkün kılan bir küçücük parçacığın peşinde koşar. Yaratıcı güç o parçacıktır. Çorbada ya da çamurda herkes onu arar. Maksat açık seçik ortadadır (hep ortadaydı): Çorbadan evren, çamurdan insan. Olup biten her şey maddidir, maddi olarak açıklanabilir. Bu anlamda 'doğanın kendi içinde açıklanabileceği' tezi, kendi sınırları çerçevesinde tutarlıdır.

Ama maddeyi biz mümkün kılarız. Madde heyulâdır, tasavvur olunur. Böylece insan, görüyor olması hasebiyle musavvir. Musavvir, nazar edendir. Nazar etmek etkendir; nazara maruz kalan manzaradır (manzaraya maruz kalan nazar değil).

İnsanlığın durumu, bir stadyum dolusu seyirci önünde oynanan futbol maçı gibidir. Seyirci simetrik yapıdır. Kimisi topa kimisi hakeme bakar. Yanındakiyle konuşur kimisi, kimisi köfte ekmek peşinde koşar. Tribünlerde hiçbir şey olmaz, belki biraz bağırış çağırış, hepsi bu. Umut vardır, beklenti vardır, dolayısıyla büyük sıkıntı vardır. Sıkıntı, nesnesi tanımsız umudun yansımasıdır. Oysa rahatlama ve huzur, tanımlanmış bir varoluşla birlikte gelir. Bekledikçe sıkıntı depresif bir hal alır. Seyirci belirsizliktir, çorbadır, çamurdur, niteliksiz çoğuldur. Sahadakiler ise dertli olanlardır. Ortada dolanıp duran topu kapmak için koşturup, itişip dururlar. Topu kapıp gol atmak ilim değil, yaratıcı eylemdir. Neden? Çünkü hiçbir gol diğerine benzemez, özgündür. Her gol olasılıkları kabul esasına göre gerçekleşir. Oyunun belirlenimci yasaları, golün ne zaman ve nasıl atılacağını belirleyemez. Her golün oluşmasında, öngörülebilenin dışında bir imgelem, anlık bir tasarım vardır. Gol emprovizasyondur. Sanatsal zekâsı yüksek olan topu kapıp golü atar. İşte o anda tribünlerdeki simetri bir anda bozulur.

Seyircinin yarısı ayağa fırlayıp “gool” diye haykırıp rahatlar, sıkıntı biter. Gerisi de sessizce “tüh be” deyip yere çöker. Artık onlardan söz edilmez. Burada ne gördük? Demek ki simetriyi bozan sanatsal eylemiş. Malzeme de (yani top oluyor) seyircinin ayağında değilmiş. Seyirci maçı gol görmek için seyrediyor. Futbolcu ise seyircinin ayağa kalktığını görmek için gol atar. Yoksa mesele övgüye mazhar olmak mı? Maçın kritiğini yapan ulemâdan burada hiç söz etmeyeceğim. Onlar şu soruyu gözden kaçırlar hep: Seyirci mi futbolcuya golü attırdı, futbolcu mu seyirciyi ayağa kaldırdı?

Yine mahkûm olduk simbon'a. Ama ne yapalım ki bizim ehliyetimiz sanayi-i nefise mektebinden, istidadımız bu yönde yani. Ama yine de, dilimiz döndüğü kadar feylesofça birkaç kelâm etmeye çalışalım. Tüm canlı türleri doğaya tâbidir. Ama insan, tabiyetini değiştirme ve dönüştürme yetisine sahiptir. Biçimsel ve niceliksel olarak kendini andıran 'akraba' türlerden niteliksel olarak o kadar farklıdır ki, varoluşu artık onlarla ilişkilendirilemez. Diyebiliriz ki insanla diğer canlı türleri arasında fark kategorik değil, ontiktir. Ontik seviyesinin farkında olmamak düşmüşlüktür. Düşmüş insan içgörüyü ulaşamaz. Onun gözü dışarıdadır, sezgiyi sınır bilir.

İçgörü aşaması tehlikelerle doludur. Orada idrak edilenler yakıcı gerçekliktir. İnsan, içgörüsündeki varlığa ulaşınca, içgörüsüyle bir ilişkisi kalmaz. Geri dönüşte söze dökülebilecek bir şey var mıdır? Gelip geçici insanın anlayabileceği ne kalmıştır geriye? Aidiyetsizlik ve yalnızlık, insanın gözlerini 'nerede'ye kapatır. Soruların bittiği yerde yalan da biter. İnsan yalan söylemiyorsa yeterince özgündür. Yaratıcı gerçek de özgündür.

İnsanı dönüştüren tüm eylemler sanatsaldır. Kendini dönüştüren başkalarını da dönüştürebilir. Bir arkadaşım sormuştu, “Leonardo sanatçı mı?” diye. Şöyle devam etmişti: “Mona Lisa'ya bakanlar başka bir şeye dönüşmüş mü?” “Hayır” demiştim. Yüksek sanattan konuşuyorduk, reproduksiyonlara gözümüzü kapatmıştık. Hallac-ı Mansur'un vasiyetinde şöyle yazar: Bayram günü siyah elbise giyinirdi. Hallac der ki: “Bu siyah elbise, davranışı kendine yansıyan kimsenin bir alametidir.”

Evet, mistikler haklıdır: Kendini bilmek sanattır.